

УДК 631.1:631.3:06

В. В. Іванішин,

кандидат економічних наук, Кабінет Міністрів України

ОЦІНКА СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті розглядаються економічні аспекти становлення ефективного аграрного виробництва. Досліджено та проаналізовано стан забезпечення аграрного сектора економіки України технічними засобами.

The article deals with economic aspects of development of efficient agricultural production. Studied and analyzed the state of agriculture in Ukraine by technical means.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпеченість сільськогосподарського виробництва сучасними досконалими технічними засобами на оптимальному рівні, висока ефективність їх використання, своєчасне оновлення, освоєння прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, раціональної форми організації ремонтно-технічного обслуговування та постачання, наявність висококваліфікованих механізаторських і інженерно-технічних кадрів — запорука якісного у визначені агротехнічні строки виконання всіх технологічних процесів і операцій та одержання сільськогосподарської продукції з оптимальними витратами праці й коштів.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розвитку теоретичних і практичних аспектів економіки і організації технічного обслуговування, методів визначення ефективності технічних засобів присвячені праці Н.А. Артеменка, В.Г. Більського, М.І. Долішнього, М.І. Кісіля, Ю.О. Конкіна, Г.Г. Косачева, В.О. Питулька, М.Г. Ступеня, М.І. Синюкова та ін.

Теоретичні й практичні аспекти оцінки техніко-технологічного сервісу в сільському господарстві в умовах його реформування та адаптації до ринкового господарювання розглядаються в працях В.П. Алферова, Я.К. Білоуська, В.А. Горемикіна, А.А. Демка, П.А. Денисенка, Н.О. Дорофєєвої, Н.В. Краснощокіна, П.О. Мосіюка, Г.М. Підлісецького, Л.В. Погорілого, І.Г. Тивоненка, С.С. Черепанова, А.В. Шпілька та інших вчених і практиків. Відзначаючи вагомість отриманих наукових результатів у сфері теорії та практики організації інженерно-технічної та технологічної служби, слід зауважити, що на даний період залишились недостатньо розкритими питання, пов'язані з сучасними особливостями адаптації її структур до ринкових умов. Не розроблено ефективного механізму функціонування техніко-технологічного сервісу в сільському господарстві.

Актуальність проблеми, недостатнє її дослідження та висвітлення в економічній літературі, теоретичне і практичне значення зумовили вибір теми статті.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження даного питання є оцінка стану забезпечення аграрного сектора економіки України технічними засобами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Найвищого рівня технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва Україна досягла в кінці 80-их — на початку 90-их років. Так, у сільськогосподарських підприємствах на кінець 1992 р. було 511,5 тис. тракторів, 103,4 тис. зернозбиральних комбайнів (105,2 тис. на кінець 1991 р.), 15,3 тис. кукурудзозбиральних комбайнів, 20,1 тис. бурякозбиральних машин, 75, 4 тис. доїльних установок і агрегатів. На цей час забезпеченість технічними засобами сільськогосподарського виробництва по багатьох видах машин наближалася до технологічної потреби.

У наступні роки через незважену державну політику щодо сільського господарства, нестабільність або відсутність законодавчого забезпечення, непослідовність та нерішучість виконавчих органів при реформуванні сільського господарства, передчасну лібералізацію цін на матеріально-технічні ресурси і помилкову цінову політику державних органів щодо продукції сільського господарства, намагання держави, як це було і в радянські часи, вирішувати фінансово-економічні проблеми народногосподарського комплексу за рахунок села призвели до різкого порушення еквівалентності міжгалузевого товарообміну та падіння платоспроможності сільських товаровиробників. Це викликало зниження темпів оновлення технічних засобів і, як наслідок, загального рівня технічного оснащення аграрного виробництва тракторами, комбайнами та іншими засобами механізації технологічних процесів.

Таблиця 1. Динаміка наявності тракторів у сільському господарстві України (одиниць)

Типи тракторів	Роки					В % 2008 до 1990
	1990	1996	2000	2005	2008	
Усього тракторів, включаючи трактори, на яких змонтовані машини всього	503932	445087	420193	351900	335400	66,5
У тому числі у сільськогосподарських підприємствах	503932	441700	318927	216875	177401	35,2
У господарствах населення	-	-	11266	135000	158000	-
Трактори всіх марок (без тракторів, на яких змонтовані машини)	459500	386938	382628	331457	319872	69,6
У тому числі у сільськогосподарських підприємствах	459500	-	281650	196080	161800	35,2
У господарствах населення	-	-	100978	135377	158072	-
Мінітрактори та мотоблоки	84	113	3691	21923	30564	363,9
Тракторні причеми всього	374664	297493	218602	-	-	-
У тому числі у сільськогосподарських підприємствах	374626	-	207766	125989	91562	24,4

Зниження рівня технічної оснащеності аграрного виробництва розпочалося на початку 90-их років минулого століття та продовжується і донині. Повністю зношені технічні засоби вибувають, а сільськогосподарські товаровиробники не мають коштів для заміни їх новими.

Технічна оснащеність аграрного виробництва досягла тієї критичної точки, за якою стоїть повна деіндустріалізація аграрного виробництва і припинення товарного виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції. На сьогодні аграрні підприємства сільськогосподарськими машинами забезпечені лише на 30—60 % їх технологічної потреби. Слід також підкреслити, що технічні засоби, які ще залишилися у селян, зношені на 85—90%. Вони вже відпрацювали свій амортизаційний строк, а більшість з них експлуатуються 2—3 таких терміни. Через високу зношеність та нестачу коштів у сільськогосподарських товаровиробників для проведення у повному обсязі ремонтно-обслуговувальних робіт щороку від 25 до 40 % наявних технічних засобів не беруть участі у виробництві. Все це веде до скорочення посівних площ, а внаслідок невиконання або виконання не в повному обсязі та з порушенням агротехнічних строків проведення технологічних процесів і робіт — до зниження врожайності сільськогосподарських культур, значних витрат уже вирощеної продукції від розтягування строків збиральних робіт.

Тому в оцінці стану забезпечення аграрного сектора економіки України технічними засобами

надана перевага прямим показникам, які базуються на матеріалах державної статистичної звітності, зокрема таких статистичних бюлетенів, як "Наявність та рух тракторів і сільськогосподарських машин в сільському господарстві", "Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві в році". Він містить дані про наявність техніки в цілому по Україні, а також в двох розрізах — територіальному (по АР Крим та областях) та "укладному". Термін "сільськогосподарська одиниця" введено як узагальнюючий для всіх організаційно-правових форм (укладів).

Технічна оснащеність аграрного виробництва зазнала відчутних негативних змін. Особливо негативні зміни стосуються високовартісної техніки-тракторів і збиральних машин. Так, загальна кількість тракторів у сільському господарстві України у 2008 р. порівняно з 1990 р. зменшилась на 33,5 % (табл. 1), а у сільськогосподарських підприємствах після їх реформування (паювання, збільшення кількості та розмірів господарств населення) — на 64,8%.

У господарствах населення у 2008 р. знаходилось 47 % загальної кількості тракторів. Основна їх маса — це трактори, отримані за залишковою вартістю на паї або викуплені при реформуванні сільськогосподарських підприємств (колгоспів та радгоспів). Здебільшого це зношені трактори, які відпрацювали 2—3 амортизаційних строки і потребують заміни. Більша їх частина знаходиться не роботоздатному стані або їх використання досить обмежене через незадовільний технічний стан.

Не краще становище склалось у аграрному секторі з наявністю збиральної техніки (табл.2), яка значною мірою забезпечує виконання найважливішого процесу виробництва рослинницької продукції. Так, загальна кількість зернозбиральних комбайнів з 1990 р. по 2008 р. зменшилась на 45,4%, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах їх залишилось лише 39,1 тис шт., або на 63% менше, а жаток валкових на — 74,1%. На 69,2 — 78,4% стало менше кукурудзозбиральних і кормозбиральних комбайнів, сінокосарок, бурякозбиральних машин.

У сільськогосподарських підприємствах в абсолютних цифрах ці зміни у технічному оснащенні ще різочіші, але не слід забувати, що в результаті реформування форм власності на селі, паювання матеріальних і технічних ресурсів значна кількість технічних засобів сільськогосподарського призначення

ня, як і земельних ресурсів, перейшла у господарства населення. Тому більш показовими є питомі показники наявності технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах.

Так, за період з 1990 по 2008 рр. у розрахунку на 1000 га ріллі кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах України зменшилась на 35,7 % або з 14 до 9 одиниць.

У два рази — з 8 до 4 — зменшилась кількість зернозбиральних комбайнів на 1000 га відповідної площі посіву. В той же час на 50% збільшилась кількість бурякозбиральних машин (табл. 3). У розрахунку на 1000 га відповідної площі технічна оснащеність України значно поступається іншим розвинутим країнам. Так, за розрахунками ННЦ "Інститут аграрної економіки", проведеними у 2005 р., кількість тракторів на 1000 га ріллі у Німеччині досягала 80 одиниць, у Франції — 68, у Польщі — 98, у Канаді -16, у США — 27 одиниць. На 1000 га посівів зернових культур Німеччина має понад 20 зернозбиральних комбайнів, Франція — 13, Польща -15, Канада — 8, США — 26.

Якщо ж взяти до уваги, що за техніко-економічними параметрами зарубіжна техніка значно краща, ніж та, що використовується в Україні, то різниця буде ще разючішою [2, с. 86]. Отже, кількість збиральних комбайнів досягає тієї критичної межі, за якою, якщо тенденція їх постійного зменшення залишиться і надалі, вирощену сільськогосподарську продукцію просто нічим буде збирати.

Уже зараз через різке зменшення кількості зернозбиральних комбайнів строки збирання зернових культур розтягуються до 30 і більше днів при оптимальному терміні 10 днів. Таке продовження строків збирання призводить до значних втрат вирощеного зерна.

Якщо на 5-й день після повного дозрівання зерна втрати від його осипання досягають

Таблиця 2. Динаміка наявності збиральної техніки у сільському господарстві України (одиниць)

Типи та марки збиральних машин	Роки						В % до 1990	В % до 2008
	1990	1996	2000	2003	2005	2008		
Зернозбиральні комбайни всього, у тому числі марки Дон-1500, СК-5, СК-6	105204	86540	67366	62114	59937	57435	59,0	54,6
	9051	13458	11323	10650			117,7	
	93382	68416	50308	44525			47,7	
Жатки валкові	67858	55192	34796	27016	23165	17571	39,8	25,9
Кукурудозбиральні комбайни	14163	12173	7900	5757	4750	3174	40,6	22,4
Бурякозбиральні машини (без гичкозбиральних), в т.ч. коренезбиральні РКМ-6	18741	18391	13006	10237	8478	5774	54,6	30,8
	3539	3612	2454	1963			55,5	
Кормозбиральні комбайни, в тому числі самохідні	46169	38879	25019	18294	14627	9978	39,6	24,6
	14279	17297	9834	8983			62,9	
Сінокосарки (без подрібнювачів)	42113	32193	20043	16080	13714	10618	38,2	25,2
Косарки-подрібнювачі	24402	12820	7037	5155			12,2	
Косарки-плющилки	17195	14125	9908	8181			47,6	

3—4%, на 10-й день вони збільшуються до 11%, а при збільшенні строку збирання до 30 днів вони досягають 30—33% і збільшуються в наступні дні. У середньому, якщо при зберіганні врожаю за 10 днів втрачається близько 7% вирощеного зерна, за 20 днів — близько 15, то при розтягуванні терміну збирання до 30 днів середні витрати досягають 21% вирощеного врожаю. Це означає, що, виходячи з валового збору зернових культур у 2008 році — 53,3 млн т, під час збирання врожаю втрачено від 8-до 12 млн т вирощеного зерна. В перекладі на середню ціну реалізації зерна у 2008 році — 778, 6 грн. за тону сільськогосподарськими товаровиробниками втрачено у 2008 році від 6,2 до 9,03 млрд грн.

Технології виробництва сільськогосподарсь-

Таблиця 3. Технічна оснащеність у розрахунку на одиницю площі в сільськогосподарських підприємствах

Типи тракторів	Роки				
	1990	1996	2000	2005	2008
Трактори, включаючи ті, на яких змонтовані машини у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	14	14	11	11	9
Зернозбиральні комбайни у розрахунку на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	8	7	6	5	4
Кукурудозбиральні комбайни у розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт.	12	33	8	5	2
Бурякозбиральні машини у розрахунку на 1000 га посівної площі буряків, шт.	12	14	16	17	18

Джерело: Сільське господарство України, "Статистичний збірник 2008" / ДП "Інформаційно аналітичне агентство" 01001. — Київ, 2009. — С. 188—189

кої продукції передбачають виконання великої кількості технологічних операцій і процесів у оптимальні з точки зору агротехнічних, кліматичних та погодних умов строки їх проведення. Найдосконаліша технологія ефективна лише тоді, коли беззастережно виконуються усі закладені до неї параметри. В першу чергу, це особливості застосування агротехнічних прийомів, терміни їх виконання, своєчасний перехід від попереднього до наступного етапу роботи.

Порушення цих вимог можуть звести переваги навіть найдосконалішої технології нанівець. Задовольнити ж ці вимоги можливо, лише маючи необхідні технічні засоби у кількості, яка забезпечує всі технологічні вимоги.

Слід зазначити, що аграрний техніко-технологічний потенціал підприємства відіграє одну з вирішальних ролей у збалансованому та поступальному розвитку агропромислового комплексу. Він сприяє процесу інтеграції і координації підприємств матеріально-технічного постачання, технічного, агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарно-санітарного обслуговування виробничих процесів, сільського будівництва, меліоративного та транспортного забезпечення. Розвиток сервісу базується на впровадженні досягнень науки і техніки, передового зарубіжного досвіду, що створює об'єктивну основу для формування ефективних діючих суб'єктів господарювання.

Основною проблемою стабільного розвитку аграрного техніко-технологічного потенціалу є низька конкурентоспроможність аграрних підприємств і їх продукції внаслідок порушення еквівалентного збалансованого міжгалузевого цінового обміну між промисловою сферою АПК і сільським господарством. Конкретним проявом порушення еквівалентного обміну є дисбаланс цін на матеріально-технічні ресурси для села і на сільськогосподарську продукцію.

За останні роки темпи зростання ціни, наприклад, на трактор Т-150К, випереджали зростання цін на зерно в 7,2 рази, а на м'ясо великої рогатої худоби — в 14,9 рази. Проблема посилюється хронічною неплатоспроможністю сільськогосподарських товаровиробників, що проявилось у значному зниженні обсягів придбання ними технічних засобів. У результаті за своїм технічним і технологічним становищем сільськогосподарське виробництво опинилося на рівні 60-х років минулого століття. На основі досліджень встановлено, що основними факторами, які зумовили вищевказані негативні процеси, є низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію поряд з монопольно-високими цінами на засоби виробництва, високі відсоткові ставки за кредити, неконтрольований імпорт продовольства, незадовільна технологічна дисципліна.

За цих умов як у сфері техніко-технологічного сервісу, так і у сфері безпосереднього машиновикористання почався вимушений пошук нових ефективних організаційно-економічних форм виробничої діяльності. На базі державної, приватної і колектив-

ної власності почали створюватися прокатні пункти, збирально-транспортні загони, машинно-технологічні станції. У їх формуванні беруть участь інженерно-технічні служби сільськогосподарських підприємств, сервісних та інших структур, заводів тракторного і сільськогосподарського машинобудування, комерційні підприємства. Напрямок їх виробничої діяльності — забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами, виконання найважливіших сільськогосподарських робіт та надання інших послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Для підвищення ефективності аграрної праці необхідно запровадити комплексне постачання господарств матеріально-технічними засобами, довести технічну оснащеність сільськогосподарських підприємств до нормативного рівня, впроваджувати індустріальні технології, що сприятиме зменшенню трудових затрат у 2—3 рази.

Доцільно забезпечити баланс між силовими і робочими машинами. Встановлено, що кожний трактор, який не повністю укомплектований набором технологічних машин, зумовлює недоотримання сільськогосподарської продукції. Дослідження показали, що із збільшенням вартості робочих сільськогосподарських машин, яка припадає на 1 трактор, показники машиновикористання суттєво поліпшуються. Вимагає покращення показник співвідношення між кількістю машин і величиною коштів, що забезпечують їх технічно справний стан і продуктивне використання. Від цього значною мірою залежить ефективне використання сільськогосподарської техніки, відповідно покращуються показники конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому.

Література:

1. Сільське господарство України, "Статистичний збірник 2008" / ДП "Інформаційно аналітичне агентство" 01001. — Київ, 2009. — С. 188—189.
 2. Білоусько Я.К., Герун М.І., Підлісецький Г.М. та ін. Формування ринкової системи матеріально-технічного забезпечення АПК України. Наукова доповідь. — К.: ННЦ УАЕ, 2005. — 86 с.
 3. Артюхов В.Х. Методологія соціально-економічного пізнання: навч. пос. / [В.Х. Артюхов, В.М. Мішин, В.М. Свінцицький]. — К.: КНЕУ, 2005. — 352 с.
 4. Погорілий Л.В. Сучасні проблеми землеробської механіки і машинознавства при створенні сільськогосподарської техніки нового покоління / Л.В. Погорілий // Техніка АПК, 2003. — № 11. — С. 4—7.
 5. Погорельий Л.В. Научно-методические принципы обоснования и прогнозирования направлений развития сельскохозяйственной техники нового поколения и гибких технологических систем / Л. В. Погорельий // 36. наук. праць Національного аграрного університету. — К.: НАУ, 1999. — Т. VI. — С. 9—19.
 6. Аграрна техніка / Мінагрполітики, "Агропромтепліца". — К.: 2002. — 80 с.
- Стаття надійшла до редакції 08.11.010 р.*